

PRVA "RIJEČKA" KNJIGA (nastavak)

Iva Lukežić
Pedagoški fakultet Rijeka

Tekst se bavi pitanjima vezanim uz riječki brašćinski priručnik Brašno duhovno Riječanina Nikole Hermona iz 1693. godine.

Utvrdjuje se da je osnovica jeziku kojim je tekst oblikovan lokalna riječka čakavština sa stanovitim naslojem drugih jezičnih tipova.

Razmatra se funkcionalnost tako koncipirana književnog jezika u oblikovanju originalnog proznog teksta i u prijevodu nabožnih pjesama, te tvrdnja o Hermonovu ugledavanju na ranije hrvatske prijevode tih pjesama.

Određuje se mjesto Brašna duhovnog u književnoj produkciji u Hrvatskoj tog vremena, te u kontinuitetu književne produkcije pisane čakavštinom u Rijeci.

7.1. Funkcionalnost Hermonova književnog jezika u organizaciji proznog teksta s novim sadržajem

Oba su Hermonova uvodna prozna teksta po svom sadržaju nova, izvorna (Fran Kurelac bi rekao: jedincata). Prvi je, **Predgovor pisca plemenitoj Brašćine Svetoga križa, v Reke vdignjenoj i narejenoj**, jedinstven tekst vođen autorovim nastojanjem da obznani svoje osobne motive za objavljivanje upravo ovakva priručnika. Cjeloviti je tekst u svakom svom segmentu organiziran u skladu s tom namjerom i namjenom, pa je tome podređena i misao- vodilja, i koncepcija, i izbor i raspored materijala, i jezik. Stoga pri strukturiranju plana sadržaja (dakako, i formalno-jezičnog plana) autoru nisu mogli biti od značajnije pomoći slični gotovi predlošci. Drugi je predgovor pod naslovom **Stavcu** još nedvojbeneje Hermonov, jer autor u njemu elaborira sasvim nov sadržaj, lokalnu riječku problematiku: riječki mjesni kult Raspela s Kristovim tijelom razdrtim sa šest umjesto s uobičajenih pet rana (šesta je lokalnog podrijetla: potječe od udarca kamenom koju je, kako svjedoči drevna legenda zabilježena i u dokumentima, zadao Riječanin Petar Lončarić, obuzet gnjevom nakon gubitka u nekoj igri na sreću). Čudotvorno je Raspelo u ovom gradu čašćeno i zbog drugih čudesa vezanih s njim, pa se Hermon u vezi s jednim takvim dotiče i legende o Gospinoj crkvi na Trsatu. Sve to autor iznosi objašnjavajući razloge koji su ga naveli da na čelo svog djela postavi bakroroz s prikazom riječkog Raspela (autor uzgredice potiče religiozne emocije čitalaca/gledalaca upozoravajući na detalje s te slike: na njezinu očiglednu starost, na ruku Kristovu viseću na čavlu, na krvavu ranu na boku tijela usmrćenoga mukama, na pozadinu Raspela s riječkim Gradom i isusovačkom crkvom u kojoj je ovo Raspelo pohranjeno).

PREDGOVOR PISCA plemenitoj Brašćine Svetoga križa, v Reke vdignjenoj i narejenoj ("Brašno duhovno", str. 1-15. bez paginacije)

Brašno duhovno s kem mnogo let zelela je ukrepiti se Skupščina vaša, bratjo va Isukarstu raspetomu predraga, evo van sada s poklonon velikon dopernesevan.

Složeno i zbog drugih čudesa vezanih s njim, pa se Hermon u vezi s jednim takvim dotiče i legende o Gospinoj crkvi na Trsatu. Sve to autor iznosi objašnjavajući razloge koji su ga naveli da na čelo svog djela postavi bakroroz s prikazom riječkog Raspela (autor uzgredice potiče religiozne emocije čitalaca/gledalaca upozoravajući na detalje s te slike: na njezinu očiglednu starost, na ruku Kristovu viseću na čavlu, na krvavu ranu na boku tijela usmrćenoga mukama, na pozadinu Raspela s riječkim Gradom i isusovačkom crkvom u kojoj je ovo Raspelo pohranjeno).

Misle mnoge, ne tajin, su me ophajale: ca van bi v duhovnen oven prikazanjen potrebno dopernesti za vašu zelju s oven mojen kratkon delon utišiti? Nisan drugo stanovito mogal odsuditi nego Raspetoga vašega pred ocima vašemi svakojaskemi molitvami združena postaviti. Zato za

(Bilješke 13 i 14 odnose se na prvi dio rasprave iz "Fluminensie", br. 1, koje su omaškom izostavljene:

- 13) O tome iscrpnije u radu navedenu u popisu literature pod br. 15.
- 14) Ovom radu prilažem i tri pjesme iz Brašna duhovnog.)

slavu ovega po vremeneh na dalje zvišiti, a Priliku njegovu pricetah* oveh knjižic san odlucil utemeljiti, a s cetirami pak naglavitemi nauki njih narešiti. Križ da postavljan na cele ovega dela, otac sveteh nauk nasledujem, buduć da je ov obilan sveh blagoslov studenac, sveh milosti uzrok, po kem verni krepost va teskoćah, utihu va pogibeleh, a življenje nahajaju va nevoljah. Tako meju svetemi oci Leum papa svedocuje va govorenjen osmen od Muke Gospodinove: **Crux tua, Domine, omnium fons est benedictionum, omnium est causa gratiarum, per quam credentibus datur virtus de infirmante, gloria de opprobrio vita de morte.** Ale, za k Križu se uteći i slavu njegovu zvišiti mnogi puti, svakojaske molitve van opiran, po keh ovo razmisljevanje Muke Isukarstove pripravno je putnika družiti. Po oven sada verna i pobožna duša pomoć i radost duhovnu bude dostignula: sada s opominjanjem Muke i Smerti Isusove bude ukrepljena, sada spomenutjem miloserdja, ko cloveku svako vreme ne krati ciniti Isukarst, bude utišena zadovoljno. Zato svakojaske molitve na pricetke ovega Duhovnega brašna postavljan, buduć da i Augustin sveti va Razgovore 23., ko cinil je braton svoj en va pustinje, govori da nistar bolje za spasenja laginju pruditi nam more nego mnogokrat razmisljevati koliko za nas proterpel je Bog i Cloveh: **Nihil tam salutiferum nobis est, quam cogitare que... pro nobis pertulit Deus et homo.**

Ov, dakle, nauk overševati i za ...uzderzevati se v ovem žuhkem razmisljevanjem, zalosnu** Majku Isusovu polak Križa stojeću želin da bite s pobožnen sercen pohodili, buduć, kako mi govori Anselmo sveti, da Marije dopusćeno je va sercah verneh Muke Isusove postaviti spomenutje: **Mariae commissa est Dominici sanguinis dispensatio.** K Marije zato utecimo se ako iscemo misle naše i serca va prežuhkoj Isukarsta Muke zaderzevati.

Po oveh, dakle, dveh puteh za pripeljat vas, predraga u Isukarstu bratjo, na konac duhovne pomoći, ku verne duše vašeh umerseh brat i sestara od vas cekaju, ovde njih za ukrepitelji i pomoćnici postavljan, buduć da nistar drugo njim veću pomoć donasa, kako mi govori Ludolfo biskup va glave 57. Razgovara svoga duhovnega, nego prosnja Marije i slatko od Muke Isukarstove spomenutje: **In Christi Passione prompte invenimus auxilium, unde possumus peccate abluere, poenas delere.**

Iscite*** nacin za izvaditi po molitve vašoj iz ognja od purgatorija potrebne duše? Pervi del pogljejte: v ovem mnoge molitve najti hoćete s kemi sada sami sebe, sada ove potrebne duše mogli budete utišiti.

Drugi pak del odlucil sam vam s molitvami prikazati va kem Device Marije boležno serce, od Križa nerazluceno, se nahaja.

Z ovemi, dakle, dvemi nacini videć vas spravneh, ufanje veliko iman da s pomoćju ovu hoćete duše od purgatorija ukrepiti i razveseliti. Zato va tretem delu Brašna ovega od njih se cini spomenutje.

Ale, za dovoljno utverđiti zgora receno dopernešenje, i za mnogeh na dospitak puta ovega dopeljati, i jošće Brašno ovo dostignuti, s kem sami sebe i drugeh ukrepili budete, obicaji i prosćenja vaše plemenite Braščine san sudil va najposlednjem dele postaviti, da svaki bude videl ca mu je opsluževati, i tako opsluževajuć ca hoće dostignuti. Mogal je Paval apustol, kako stem va glave 6. razgovora njegovega, kega je imel s Galateji, mir i miloserdje svemu puku galatejskomu navestiti, ki nauk vere katolicanske od njega su prijeli; morem je tolkajse z večer veseljen mir i miloserdje od Raspetoga van navestiti, kega vi slavu i cast sviševate i njegovu muku sagdanjemi molitvami v Braščine s imenom njegoven vdignjenoj razmisljevate. Zato prez svakega dvojstva more se takovem reći, ki nasleduju i nasledovali budu ove iste Skupščine nacin, da mir i miloserdje hote prijeli: **Quincunq; hanc regulam secuti feurint, pax super illos misericordia,** buduć da od drugega ove ne cekamo kreposti, nego od ovega ki za cloveku skazat mir i miloserdje križnu smert hotel je dobrovoljno podnesti za razradovat svet s miron i moloserdjem.

Primate, dakle, predraga v Isukarstu bratjo, ovo duhovno svakojaske nauki narešeno Brašno, i z ovem va teskoćah**** se ukrepite, ovo va potrebah uživajte, k ovomu se brumno va duševneh i telesneh pogibeleh utecite, ovoga se sagda cudnovita Brašna tvrdo deržite za živem i mertvem dušam dopernest utihu i laginju. To cineći, ufanje veliko iman va miloserdju Raspetoga ki vas v ovoj Skupščine zderzeva, da srećan put s Brašnom ovem duhovnom dostignuti hoćete od vecnoga blaženstva.

Tako v Reke želi, na 6 meseca genara leto
Gospodinovo 1693, plemenitoj Svetoga Križa braščine
najmanji iz Skupščine

* pricetak (=poćetak)

** u originalu: žalostnu

*** vjerojatno je greška, logičnije je: iscete (present, a ne imperativ)

**** u originalu: teskoćiak

brat i sluga

STAVCU poklon i pozdravljenje

("Brašno duhovno", nepaginirane stranice 16-26)

Slava i cast va koj se nahaja Raspelo na leven boke s kamenom od Petra Loncarića, igravca, v resken Grade udreno, mnogokrat me je opominjala da njegovu na pricetke oveh knjižicah priliku postavim, ku sada Tebe, bogoljubni stavce, veliken dopermesevan veseljen.

Ako pitas od mane va kem vremenu ovo cudo pripetilo se je: evo se zgodiše leto 1296. kada ov nemili igravac s dvemi drugemi pod stremon Crekve svetoga Vida, va koj se je castilo ovo Raspelo, bi svoji, ludujuć, pinezi izgubil. To leto biše nadglavar Crekve katolicanske papa Bonifacijo Osmi, Rimskoga Kraljestva cesar Rudolfo Hapsburg od kega zvelicena Kuća Austrije ishaja, a va Gradu pak resken za poglavara se je nahajal vlastelin Raubar, ki rastocenu od Raspela ovega kerv posilil se je skupa složiti, i na vekovecnjo spomenutje kamen k rane a kerv va stolnu postaviti crekvu, kako doperneseno nahajan v općinskih pismah z jezikon talijansken složeneh na tužbah sprotu Paulu di Zara, leto 1573, va broju od općinskih pisan 76, clenju od tužbe 3.

Ovega, dakle, Raspela prliku pred ocima Tvojemi Tebe, bogoljubnemu stavcu, dopermesevan. V ovoj gljedaj vrutak kervavi iz levoga boka ishodeći, kega nemili kamen je stvoril i razmisli da nihdar ne krati ki te k njemu utece z vrutkon ga napojiti od miloserdja. Poznava ju mnogi ki utihu od njega dostignu va bolah svakojaskeh i potrebah. Vidis i ovde od vremenite ruke njega stvorena, kako Ti svedocuje samo Raspelo. Vreme ovo Te stiska da s cudon prevelikon njemu se poklonis. Ruku viseću na cavle od nog ovog Raspela nahajas? Spomenutje donša njegovoga kervavega udorca, ki Te poziva bogoljubno i pomnjivo ovu sestu razmislijevati ranu. Grad spisan polak ovega Rasketoga pomnjivo gljedas? Ov Te k sebe poteze da postupis va njega, i on Tebe prikazati hoće Družbe Isusove crekvu, va koj sada se ovo casti preslavno Raspelo. Zato, da Isukarsta Rasketoga na cele oveh knjižic postavljan, slobodno dopusćeno mi je izreći rici Pavla apustola plemenitemu slovinskemu narodu, ki s slavnem veseljem i s castju ovo uživa Raspelo: **Nisam stanovito ja sudil meju vami drugo znati nego Isukarsta i ovega Propetoga.** I. Cor. 2. v. 2.

Budući, dakle, da i ja od recenoga izniknuh sam naroda, i mnogokrat v osobnjen razgovore i duhovnem pripovedanjem zeleh sam svišiti slavu prilike našega udrenega Rasketoga, ovega sada Tebi, bogoljubnemu stavcu, prikazevan Propetoga, kega grajani Grada reskoga leto 1600. suprot nagle smerti branitelja su spoznali, kada bi od angeli iz Grada nošen i vijen sverhu Crekve od Tersata ku ciniše uzidati knez** Mikula od Frangepani va spomenutje prebivanja trih let i sedam meseci, va keh na oven isten meste zaderzevala i castila se je Blažene Device Marije kuća iz Nazareta na deset maja leta 1291, od angeli pemešena va Italiju leta 1294. na deset decembra, od kega vremena ni se veće videla va Grade resken kužna bolezan. Ostala druga mnoga cudeša ovde Tebi ne dopermesevan, ka se zgajaju s kervju ovega Rasketoga protocenu, ku potrebni se ukrepe, nepokorni se prestraše a bogoljubni se razvesele, zarad keh*** cudeš s glasnoviton nacinon polak mnogeh narod i plemeniteh gradi se nahaja va velikoj caste i slave ovo preslavno Raspelo, sverhu koga Ti ni potrebno preporucevat poklon i ljubav, kada samo Te dopeljava da va prilike ovoj Isukarsta Tvoga i njegovu ljubeznivost poznavas, ku va potrebah svakemu s sestu ovu ranu milostivo otkriva. **Pristupite k njemu i razveseliti se hoćete, a obrazi vaši nete se zasramovati,** tako me kralj David va psal. 33. opomina.

Pristupi, dakle, k prilike ovoj, bogoljubni stavce, ku kad pogljedas želim da biš imel sagda korisno spomenutje od udorca kega na leven boke ucinil je kamen, i po obilnoj kerve ku ovo je potocilo Raspelo, i sagda biš svakojasko od grehi va gorukjem srcem tvojem nahajal ociscenje.

Ta duhovni ako budem opominanja mojega dostignul konac, v istinu svišena i raširena biti hoće ovega Rasketoga slava i postovanje.

Osim latinske gradnje horizontalnih, sintaktičkih veza među dijelovima iskaza, egzotičnih i teško probojnih, netransparentnih sa stajališta današnjeg čitatelja svikla na drugačije književnojezični tip, te osim umjerene barokne retorike i verbalno-stilske ornamentike, još barem dvije značajke obilježuju stil Hermonova izvornog proznog diskurza.

* U originalu greška: pomgnigo.

** U originalu: kneš.

*** U originalu: kek.

Prvu emitira snažna potka autorovih emocionalnih i moralnih pregnuća, prosede funkcionalno usmjeren na induciranje čitateljevih religioznih, ali i drugih plemenitih čuvstava. Iskazuje se ta potka u tonu vješta i educirana oratora, propovjednika nadahnuta dubokom i iskrenom pobožnošću, poniznošću skromnog službenika Crkve koji je istodobno svjestan svoje duhovničke obveze prema povjerenom mu pastvi i dužnosti da joj ponudi izvor snage za životne teškoće, za tjelesne i duhovne pogibli, za susret sa životom i sa smrću: konačni je cilj pojedinca i ljudskoj zajednici vrhunska pobožnost i dostignuće vječnog blaženstva u Kristu. Jednako je transparentna kršćanska ljubav prema čovjeku i prema ljudima: prema pojedincu i prema skupini, istaknuta u formulama obraćanja: predraga u Isuskarstu bratjoi i inzistiranje na pridjevu u strukturi: **plemenita** braščina, kojom se ističe vrijednosni sud o ljudskoj zajednici okupljenoj oko zajedničkih zamisli, interesa i poslova. U drugom predgovoru, upućenu čitatelju, raspoznatljivo je autorovo čedno i djetinjasto ushićenje što na čelo svog djelca, eto, može staviti bakrorez s likom čudesnog Raspela, pretpostavljajući da će pogled na nj i u drugih neposredno poticati religiozna čuvstva i postati izvorom milosrđa, utjehe i svakojaka očišćenja, a to je upravo cilj kojem stremi autor. On želi djelovati i na poticanje i jačanje rodoljubnih emocija pojedinaca i zajednice, o čemu svjedoči isticanje osobnog ponosa što je i on, autor, odvjetak slavenskog naroda. Ovakav je stilski podtekst s eksplicitno prepoznatljivim autorovim emocijama, etičkim vrijednosnim sustavom i time određenom motivacijom, duge tradicije u našoj književnosti: od Marka Marulića i njegove prozne posvete "Judite" dom Dujmu Balistriću do Nikole Hermona nema autora koji u predgovoru svojem djelu nije demonstrirao svom čitateljstvu bolji i plemenitiji dio sebe.

Druga stiliska značajka Hermonove proze proizlazi iz težnje za višom razinom iskaza. Postiže je očitovanjem erudicije i učenosti, potkrepljujući svoje misli, uvjerenja i motivacije navodima ili parafrazama kršćanskih i pretkršćanskih autoriteta i mislilaca. U **Predgovoru**, primjerice, citira po jednu sentenciju pape Leona, svetoga Augustina (precizno navodeći izvor), biskupa Ludolfa, svetoga Pavla Apostola iz šeste glave njegove poslanice Galatejcima, a u predgovoru **Stavcu** jedan starozavjetni Davidov psalam i riječi upućene "plemenitomu slovinskomu narodu" iz Pavlove prve poslanice Korinćanima: štoviše, te su riječi misao- vodilja ovog drugog teksta jer su stavljene kao motto u zaglavlje i još jednom u tekstu navedene u izvornom latinskom obliku i u prijevodu. U drugom predgovoru Hermon navodi i druge izvore: prepričavajući legendu na kojoj se temelji mjesni kult Raspela sa šest razna poziva se na tužbeni predmet protiv stanovitog Paula di Zara iz korpusa općinskih spisa pisanih talijanskim jezikom za 1573. godinu, pa štoviše precizira da je to u 3. članu tužbe pod registarskim brojem 73, a prepričavajući legendu o tranzitu Marijine nazaretske kućice na Trsat ne propušta navesti i točne podatke o trajanju te glasovite epizode u Marijinu trsatskom kultu: kućica je na tom mjestu prebivala tri godine i sedam mjeseci, ili sasvim precizno: od 10. svibnja 1291. do 10. prosinca 1294!

Ova značajka kao svojevrsna anticipacija znanstvenog stila ima u hrvatskoj prozi do Nikole Hermona već solidnu tradiciju i može se pratiti od proznih tekstova reformatora (Jurja Dalmatina i Stipana Konzula Istrijana u **Prvom delu novog testamenta** 1562) preko Ivana Gundulića (u posveti **Pjesni pokornih kralja Davida** 1621), protureformatora Franje Glavinica (u predgovoru **Cvitu svetih: Od imena naroda slovinskoga** 1628), isusovca Bartula Kašića (u predgovoru **Molitvenim knjižicama** 1640), bosanskog franjevca Pavla Posilovića (u **Cvitu od kriposti duhovni** 1647), isusovaca koji su svoja djela pisali kajkavskim književnojezičnim tipom (u Nikole Krajačevića-Sartoriusa u predgovoru **Molitvenim knjižicama** 1640. i **Svetim evanđeljomima** 1651., u Boltžara Milovca u **Dvojušnom kinču** 1661. i **Dušnom vrtu** 1664., i Jurja Habdelića u **Zrcalu Mrijanskom** 1662. i **Prvom oca našega Adama grehu** 1674.), Matije Magdalenića (u posveti **Zvončacu** 1670.) i pavlina Ivana Belostenca (u "prodečtvima" **Deset propovedi o euharistiji** 1672.)¹⁵

Temeljitiya bi analiza pokazala više stilskih paralela između autora nabrojene skupine. Već pri površnu čitanju, primjerice, nije moguće previdjeti preuzimanje na leksičkoj razini: Juraj Dalmatin i Stipan Konzul rabe istu formulu obraćanja vjernicima kao i Hermon: **predraga bratjoi** a možda je Hermon od Kašića preuzeo riječi: **bogoljubno** (rabi je i Pavao Posilović), **udorci**, **poplujahu** i slične.

15) Navedene autore proznih tekstova dovodim u vezu s Nikolom Hermonom samo po nastojanju da navedu autoritativne izvore i oslonce vlastitim razmišljanjima. Ostavljam po strani ostale stilske odlike njihove proze. Ipak mi je teže prešutjeti opservaciju da Hermon svojim odmjerenim načinom, ni odveć literariziranim ni odviše baroknim, ukazuje na veću bliskost s Franjom Glavinicom. O dobrom poznavanju Glavinicevih radova, te o složenijoj bliskosti s njim, posredno svjedoči i jedna doslovno preuzeta rečenica. Govoreći o Slavenima, Glavinic će: "Budući dakle da i ja od rečenoga izniknu sam naroda (i ne sramujem se)...zato jezikom hteći progovoriti materinskim...", što od slova do slova prihvaća i Hermon: "Budući dakle da i ja od rečenoga izniknu sam naroda...".

Ne bi trebalo, dakle, biti dvojbe o tome da je Nikola Hermon dobro poznao uzuse i dosegnutu tradiciju u pisanju proznog teksta u nas, i da ih je s lakoćom pa i sa stanovitom elegancijom primjeravao ciljevima na drugačijoj podlozi od jezika njegovih prozних prethodnika. Njegov se književni jezik iskazao sposobnim da apsorbira tradiciju i da djeluje u struji i u duhu vremena i njegovih potreba. A funkcija književnog jezika i jest u zadovoljavanju civilizacijskih potreba određena društva u određenu vremenu i na određenu prostoru.

7.2. Funkcionalnost Hermonova književnog jezika u koncipiranju tekstova izvedenih iz tradiranih predložaka vezane forme

Po prirodi je stvari većina tekstova u Hermonovu priručniku tradirana, bilo da je riječ o prenošenju čitavih cjelina ili pak o kompilacijama zbog prilagodbe specifičnoj namjeni djela. Svi su takvi tekstovi ili izravno izvedeni iz latinskih predložaka, ili su nastali znatnijim ili manje znatnim ugledanjem u prijevode istih tekstova iz molitvenika koji su prethodili Brašnu duhovnom. Najpogodniji su ipak za testiranje validnosti Hermonova književnog jezika (a i autorove spretnosti, vještine, pa i darovitosti) u njegovoj primjeni na tradirane obrasce, na tekstove koji su u izvorniku zadani u strogo vezanoj formi. Budući, naime, da strogo zadana forma znatno ograničava slobodu jezičnog izbora, pa po tome i prostor kreacije, ona istodobno otkriva i autorove kreativne potencijale i valjanost jezičnog materijala kojim kreira, a sve to u odnosu na predložak ili predloške i njihovu višestruku zadanost.

U Hermonovu su molitveniku tri takva teksta kojima je osim sadržaja vezana i forma izvornika.

Prvi je od njih versificirani dio **Oficija svetoga križa**. Ovaj stihotvor ima latinski predložak pod naslovom **Officium Sanctae Crucis**, a utvrdila sam i dva tiskana prijevoda na naš jezik, koji su Hermonu mogli poslužiti kao ogledni obrasci pri prevođenju: varijantu u "Raju duše" Nikole Dešića iz 1560., izvedenu hibridnim književnojezičnim tipom, i varijantu iz "Dušnog vrta" Boltžara Milovca iz 1640., izvedenu književnojezičnim tipom kajkavske podloge.

Prezentiram radi usporedbe sve četiri varijante:

Officium Sanctae Crucis
 (Officium Rakoczianum, str. 68-70)
Ad matutinum, Hymnus
 Patris Sapientia, Veritas divina,
 DEUS homo captus est horâ matutina,
 A notis Discipulis citò derelictas,
 A Judais traditus, venditus, et afflictus.
Ad primam, Hymnus
 Horâ nonâ Dominum ducunt ad Pilatum,
 Et à falsis testibus multum accusatum,
 Colaphis percutiunt, manibus ligatum,
 Voltum Dei conspuunt, lumen coeli gratum.
Ad tertiam, Hymnus
 Crucifige, clamitant horâ tertiarum:
 Illius induitur veste purpurarum:
 Caput eius pungitur corona spinarum:
 Crucem portat humeris ad locum poenarum.
Ad sextam, Hymnus
 Horâ sextâ JESUS est Cruci conclavatus,
 Et cum latronibus pendens est deputatus:
 Prae tormentis sitiens felle saturatus:
 Agnus, crimen diluens sic iudificatus.
Ad nonam, Hymnus
 Horâ nonâ Dominus Jesus expiravit,
 Eli, clamans Spiritum Patri commendavit.
 Latus ejus lancea miles perforavit!
 Terra tunc contremuit, et sol obscuravit.
Ad vespera, Hymnus
 De Cruce deponitur horâ vespertinâ;

Fortitudo latuit in mente divina;
 Talem mortem subiit vitae medicina;
 Heul Corona gloriae jacuit supina.
Ad completor, Hymnus
 Horâ completorii datur sepulturae
 Corpus Christi nobile Spes vitae futurae:
 Conditur aromate, Complentur scriptura.
 Jugis sit memoria mortis suae durae.

Oficij Svetoga križa
 (Raj duše 1560, str. 128-133)

Na jutarnju, himan

Očina mudrost, istina božastvena,
 Bog človekom uhičen jest va uru jutarnju,
 od svojih učenikov barzo ostavljen,
 od Zidovov izdan, oddan i srustan.

Na primu, himan

V voru parvu popeljan bi Isus ka Pilatu.
 Krivimi svidoci mnogo obvojena
 zaušnicami ga pobiše, rukama svezana.
 Lice Božje popljuju, svitlost nebu prijatnu.

Na terciju, himan

Propni, vapiju okoliu ure trete,
 porugana obukoše va svitu skarlatnu,
 glavu njegovu ubada kruna od tarnja,
 križ noši na plečih na misto mučenja.

Na sekstu, himan

Va uru šestu gospodin Isukarst na križ jest prigvožjen
 i z razbojnici viseći odlučen,
 od muk žejajući čemerom napajan.
 Janjac grih oduje tako orugan.

Na nonu, himan

V uru devetu gospodin Isukarst dušu ispusti,
 Bože moj, vapijući, duh Ocu priporuči.
 Bok njegov sulicom vitez prebode:
 zemlja se tada potreznu i sunce pomarknu.

Na večernju, himan

S križa zneše ga va uru večernje.
 Jakost potaji se u pameti božastvenoj.
 Takovu smart podje života vrastvo.
 Jao, kruna slave ležala je naznak.

Na completu, himan

Va uru complete v groblje polaže
 tilo Isukarstovo plemenito, ufanje života pridućega
 pomazaše mastjami. Ispunjuju se Pisma.
 Budi spominanje smarti tvoje jadovene.

Oficijum od muke Kristuševe

(Dušni vrt 1664. str. 61-69)

O juternje, himnus

Jesus, mudrost očina, božanska pravica,
 Bog i človek vlovljen be gda beše zornica.
 Vučenci od njega širom pobegoše.
 A Zidovi vjetoga nemilo vlekoše.

O perve juterne ore, himnus

Pervu oru Jezusa Pilatu peljahu
 I krivični svedoki proti njemu stahu.
 Pljuskami zbijenomu ruke v kup zvezahu
 I vse dike dostojno lice popljevahu.

O tretje juterne ore, himnus

O tretje: Razepni ga! z kričem vsi rekoše,
Kako norca skarlatom na smeh oblekoše,
Kralja neba i zemlje ternjem koruniše,
Na ramena križno mu drevo navališe.

O šeste juterne ore, himnus

O šeste pravičnoga k križu prikovaše
Lmej hudodelnike Boga vračunaše,
Cemerom vu nevolje žejna napajaše,
Alduvana Agnjeca ovak osmejaše.

O devete juterne ore, himnus

O devete gospodin Jesus dušu ispusti
Eloim! govoreći božanskimi vusti.
Persi vitez prebode i Boga valuva,
Zemlja tresom, oblakom sunce pomiluva.

O večernje, himnus

O večernje mertvoga z križa dole sneše,
Jakost Božja vu telu mertvom skrovna beše.
Takvom smertjum grešniki žitek vumuriše,
Oh, nebesku korunu na tla povališe.

Na completu, himnus

V prvom noći početku v grobe pokopano
Sveto telo, ufanje dobra ko čekamo,
Mastjum be pomazano, Pismo dokončano.
Z teške smerti njegove mi se spominajmo.

Oficij Svetoga križa

(Brašno duhovno 1693. str. 3-12)

Na jutarnju, penje

Isus, mudrost Oca i Božja pravica
Bog clovek, bi lovljen kad biše zornica.
Učenici njega nemilo pustoše
A Zidovi z jadom sazdaјcu vlekoše.

Ne prvemu vremenu, penje

Isusa zarano h Pilatu peljahu,
Vnogo kriveh svedok proti njemu stahu.
Bijenemu pljuskom ruke va kup svezu,
Sve dike dostojno na lice posezu.

Na tretemu vremenu, penje

O trete: Raspni ga, kriceć svi rekoše,
Kako norca svitum na smeh* oblekoše.
Kralja neba, zemlje, s ternjem okrunjuju
Pak pleća mu križnom drevnom napunjuju.

Na šestemu vremenu, penje

Karst na vreme šesto bi križu prikovan,
S razbojniki viseć s njimi bi opsovan.
Na mukah žejajuć** žucjom bi napojen,
Kako janjac mirni grešno bi žakoljen.***

Na devetemu vremenu, penje

Na deveto vreme Isukarst zakrici:
Eli, rece, Ocu ter dušu izruci.
Persi jednem kopjem vojnik mu probije,
Zemlja se tad strese i sunce sakrije.

Na večernje, penje

O večernje mertva s križa ga iznamu,
Va krilo Marije s placom ga postavu.

* U orig. smegh

** U orig. xeyayuk

*** U orig. xakolyem

Z ovu smertju grešnik tad nebo otkrije
I krunu od slave svi veki dobije.

Na completu, penje

Va pocetku noći va grob pokopano

Bi telo Isusa, ufanje poznano.

S mastjum se pomaže da Pismo se sverši,

S Tvoju smertju, Bože, moje serce zderši.

Preporucenje

Ovu svetu pesmu ka Crekva prinaša

I misal sad moja va serce ju znaša.

Križ, Bože, ki daržiš s veliku ljubavu

Utihna mi budi na smerti skončanjul

Odnosi se prijevoda mogu promatrati međusobno i u relaciji prema izvorniku, i pri tome se nameću dvije razine: razina autonomnosti prijevodnih tekstova u odnosu na original i u odnosu novijih prema starijima, te razina očitih međusobnih ugledanja i utjecaja starijih prijevoda na mlađe.

1. Sva su tri prijevoda autonomna prema originalu i međusobno u ovim rješenjima:

a) na **sadržajnoj** razini; prevoditelj varijante u Raju duše doslovno prenosi u novi jezični obrazac sadržaj svakog izričaja, a to može samo odustajanjem od prijenosa zadane forme teksta. Da nije imao ambicije da se i time bavi, pokazuje i činjenica da je tekst u Raju duše pisan u proznom obliku a ne u stihu, a ispicala sam ga u formi stihova radi lakšeg praćenja usporedne analize. Ta je varijanta samo prijevod.

Prevoditelj varijante u Dušnom vrtu ne robuje sadržaju latinskog predloška jer se mora truditi da prenese i formu (strofu, stih, metar i rimu) pa uglavnom prepričava glavne odrednice sadržaja prema latinskom predlošku, a budući da si ne može priuštiti doslovnost i detalje, najčešće se zadovoljava samo smislom te ispušta ili dodaje pojedinosti kako bi postigao metričku i uopće formalnu shemu. Riječ je dakle u ovoj varijanti o prepjevu.

I prevoditelj varijante u Brašnu duhovnom postupa u pogledu sadržaja autonomno i u odnosu na original i u odnosu na prijevode prethodnika. Doslovno prepričava sadržaj 2, 5. i 7. katrena, pa i 4. uz redukciju nekih motiva u 4. stihu. U ostalim su katrenima autorove intervencije u sadržaj znatnije: u zadnjem stihu prvog katrena s jedne strane osiromašuje sadržaj u odnosu na original, a s druge ga proširuje uvodeći (nejasnog) sazdačca. U drugom stihu trećeg katrena izostavlja skarlatnu halju, u trećem dopunjuje opis osramoćena Krista upozorenjem da je on kralj neba i zemlje, a četvrti motivski reducira izostavljenjem pravcu puta usmjerena prema mučilištu. U šestom su katrenu znatnije izmjene drugog stiha: prevoditelj smješta Isusa skinuta s križa u Marijino krilo, a u četvrtom katrenu Isusova je kruna zalog slave za vječnost, što je različito prema originalu i Milovčevoj varijanti u kojima je trnova kruna odbačena i leži nauznak. Konačno, Hermon uvodi i sadržajno-formalnu sekvenciju usklađenu s namjenom svog molitvenika. Daje joj podnaslov Priporucenje i u njoj preporučuje čitaocu da prihvati ovu svetu pjesmu o Križu sa željom da mu bude utjehom u času smrti. Kako je i Hermon vođen namjerom da svoj prijevod sabije u određenu formulu blisku izvorniku, tim je zanimljivija njegova ekvilibristika sa sadržajem; u odnosu na sadržaj originala u njegovoj varijanti ima prijevoda i prepjeva ali i dopjeva.

b) Različiti su prijevodi naslova temporalnih odrednica sekvencija koje u latinskom originalu glase: Ad primam, Ad tertiam, Ad sextam, Ad nonam, Ad vespera, Ad completor; u Raju duše prevedene su kao: Na jutarnju, Na primu, Na terciju, Na sekstu, Na nonu, Na večernju, Na completu; u Dušnom vrtu: O juternje, O perve juterne ore, O tretje juterne ore, O šeste juterne ore, O devete juterne ore, O večernje, Na completu; u Brašnu duhovnom: Na juternju, Na pervemu vremenu, Na tretemu vremenu, Na šestemu vremenu, Na devetemu vremenu, Na večernje, Na completu, a dodana je i još jedna sekvencija izvan uobičajena orarija predloška: Preporucenje. Prevoditelj Raja duše, dakle, slijedi terminološko stanje latinskog predloška uvodeći ipak dva domaća termina, prevoditelji Dušnog vrta i Brašna duhovnog pohrvaćuju sve termine osim zadnjeg, ali svaki u skladu sa svojom jezičnom varijantom.

c) Svaki je prevoditelj različito preveo nazive za pjesme: prema latinskom Hymnus u Raju duše je himan, u Dušnom vrtu himnus, a u Brašnu duhovnom termin je kroatiziran: penje.

d) Sva se tri prijevoda razlikuju odnosom prema zadanoj formi latinskog originala i međusobno. Original ima sedam katrena u metričkoj shemi trinaesterca s cezurom iza sedmog sloga, i punom (i akcentski podudarnom) rimom po shemi aa, bb, u početnom i dočetnom a po shemi aaaa u pet unutrašnjih katrena. Prevoditelj Raja duše uopće ne prenosi formu predloška nego prevodi samo sadržaj odustajući od forme, no pokadšto mu se otme stanovita spontana ritimizacija: od 28 redaka po 7 ih ima jedanaest, odnosno dvanaest slogova, 8 četrnaest, šest je redaka povezano rimom a ukupno dvadeset završava vokalom.

U biti dramatičnu prevoditeljsku dvojbu oko vjernosti sadržaju ili vjernosti formi (kad već nije moguće obojemu) Boltižar Milovec razrješava u korist formalne strukture. Laća se dakle,

zahtjevnijeg dijela prevoditeljskog zadatka i postiže, štoviše, visoku podudarnost s versifikacijskim obrascem latinskog predloška i u broju katrena i u trinaestercima s cezurozom iza sedmog sloga, u shemi rime, pa i u punoći rime (sa samo nekoliko primjera nepodudarnosti kakvi su pokopâmo x čekamo, dokončâno x spominajmo).

Nikola Hermon i u pogledu forme, kao uostalom i u pogledu sadržaja, postupa autonomno od latinskog predloška, uvodeći i drugačiji versifikacijski obrazac od predloška (aleksandrinac, simetrični dvanaesterac), zadržava formu katrena ali ne i njihov broj (u originalu ih je sedam, u Brašnu duhovnom osam), a mijenja i strukturu rime: rima u cijeloj pjesmi povezuje susjedne stihove po shemi aa bb, uvijek je potpuna i podudarna i u akcentu.

2) Međusobne veze triju hrvatskih prijevodnih varijanti koje ukazuju na moguća ugledanja ili preuzimanja.

a) između prijevoda u Raju duše (RD) i prijevoda u Dušnom vrtu (DV); u prvom stihu 1. katrena: u RD **v voru parvu**, u DV **pervu oru**; u trećem stihu 4. katrena: u RD **čemerom**, u DV **čemerom**; u petom stihu 5. katrena: u RD **Gospodin (...)** **dušu ispusti**, u DV: **...gospodin...dušu ispusti**; u trećem stihu 5. katrena: u RD **prebode**, u DV **prebode**; u prvom stihu 6. katrena: u RD **zneše**, u DV **sneše**; u drugom stihu 6. katrena: u RD **jakost**, u DV **jakost**; u trećem stihu 6. katrena: u RD **takovu smart**, u DV **takovum smertjum**;

b) između prijevoda u Raju duše i prijevoda u Brašnu duhovnom (BD); u drugom stihu 3. katrena: u RD **s razbojnici viseći**, u BD **s razbojnici viseć**; u četvrtom stihu 5. katrena: u RD **zemlja se tada (...)** **I sunce**, u BD **Zemlja se tad (...)** **I sunce**;

c) između prijevoda u Dušnom vrtu i prijevoda u Brašnu duhovnom; u prvom stihu 1. katrena: u DV **pravica**, u BD **pravica**; u drugom stihu 1. katrena: u DV **Bog i čovek vlovljen be gda beše zornica**, u BD **Bog clovek bi lovljen kad biše zornica**; u trećem stihu 1. katrena: u DV **a Zidovi (...)** **vlekoše**, u BD **a Zidovi (...)** **vlekoše**; u prvom stihu 2. katrena: u DV **Pilatu peljahu**, u BD **h Pilatu peljahu**; u drugom stihu 2. katrena: u DV **proti njemu stahu**, u BD **proti njemu stahum**; u trećem stihu 2. katrena: u DV **Pljuskami zbijenom ruke vu kup zvezahu**, u BD **Bijenemu pljuskom ruke va kup zvezu**; u četvrtom stihu 2. katrena: u DV **i vse dike dostojno lice**, u BD **Sve dike dostojno (...)** **lice**; u prvom stihu 3. katrena: u DV **O tretje: Razepni gal z kričem vsi rekoše**, u BD **O trete: Raspni gal kriceć vsi rekoše**; u drugom stihu 3. katrena: u DV **Kako norca (...)** **na smeh oblekoše**, u BD **Kako norca (...)** **na smeh oblekoše**; u trećem stihu 3. katrena: u DV **Kralja neba i zemlje ternjem**, u BD **Kralja neba, zemlje s ternjem**; u četvrtom stihu 3. katrena: u DV **križno drevo**, u BD **križnom drevom**; u prvom stihu 4. katrena: u DV **križu prikovaše**, u BD **križu prikovan**; u prvom stihu 6. katrena: u DV **O večernje mertvoga z križa**, u BD **O vecernje mertva s križa**; u trećem stihu 6. katrena: u DV **smertjum grešniki**, u BD **smertju grešnik**; u prvom stihu 7. katrena: u DV **Vu (...)** **noći početku vu grobe pokopano**, u BD **Va početku noći va grob pokopano**; ¹⁶

d) međusobne veze između sva tri hrvatska prijevoda; u drugom stihu 7. katrena: u RD **tilo (...)** **ufanje**, u DV **telo (...)** **ufanje**, u BD **telo (...)** **ufanje**; u trećem stihu 7. katrena: u RD **pomazaše mastjama (...)** **Pisma**, u DV **mastjum (...)** **pomazano**, **Pismo**, u BD **mastjum (...)** **pomaže (...)** **Pismo**.

Prezentirane paralele između triju hrvatskih prijevoda istog latinskog predloška i na najočiglednijoj razini potvrđuju logičnu pretpostavku po kojoj su i Milovec i Hermon dobro poznavali Dešićev molitvenik, prvi naš tiskani oficij, te da su u nj ponešto zagledali pa i preuzimali: autor Dušnog vrta izravno preuzima iz Raja duše osam rješenja, autor Brašna duhovnog samo tri, a oba autora preuzimaju dvije iste sekvencije. No u cjelini, Raj duše ni jednom od njih nije prikladan kao obrazac za izravno ugledanje.

Raj duše, naime, pripada drugačijem vremenu i njemu primjerenu konceptu, različitu od vremena u kojem sa svojim konceptima djeluju isusovci Boltižar Milovec i Nikola Hermon.

Jer: "Molitvene knjižice" Katerine Zrinske i evanđelja Vramčeve 'Postile' samo su redakcija starijih tekstova i upućuju na zajednički izvor književnost koja se razvila iz crkvenoslovenske

16) Veći broj razlika među navedenim primjerima potječe od drugačijih versifikacijskih obrazaca, trinaesteraca Dušnog vrta i dvanaesteraca Brašna duhovnog

književnosti" (F. Fancev, str. 552.)¹⁷ Odnosno, kako tu misao dalje razvija i produbljuje F. E. Hoško: Raj duše i koncepcijom i izvedbom predstavlja kariku između srednjovjekovne nabožne literature i stvaralaštva novog vremena. Dodajemo: vremena koje je stvaralaštvu nalažalo i poštivanje strožih estetskih kriterija.

Stoga Raj duše ni Milovcu ni Hermonu ne može biti više od poštovanja dostojne karike u kontinuitetu tradicije istog duhovnog i djelatnog prostora. Uostalom, i sam Milovec u naslovnici svog Dušnog vrta izrijekom navodi da su oficiji i litanije u njegov molitvenik skupljeni iz nekih drugih molitvenih knjižica, vjerojatno prije svega "pretolmačeni" iz latinskih, ali i južnih hrvatskih rukopisnih (uzmu li se u obzir intenzivni kontakti između sjevernohrvatskih i dubrovačkog Kolegija Družbe Isusove), i prvog hrvatskog tiskanog molitvenika (hrvatskog u pojmu hrvatskog književnog jezika s narodnom osnovicom), Raja duše¹⁸. U svima se bez izuzetka nalazi i **Oficij Svetoga križa**.

Slijedeći duh svog vremena i njegove zahtjeve, i Milovec i Hermon oblikuju svaki svoju koncepciju, krećući iznova od latinskih predložaka ali svaki usmjeravajući svojim putem, obazirući se na djela prethodnika i na tradiciju onoliko koliko se uklapaju u njihove koncepte, usklađene s imperativima njihova vremena. Budući da djeluju u istom duhovnom i kulturnom usmjerenju, i paralele su između njihovih djela znatnije: odatle je šesnaest tekstovnih sekvencija izravno preuzetih iz **Oficijuma od muke Kristuševe** iz Dušnog vrta u **Oficij Svetog križa** u Brašnu duhovnom. Te podudarnosti pa i preuzimanje proizlaze iz bliskosti senzibiliteta i bliskosti koncepata, i ne mogu se ograničiti samo na veze između ova dva autora i na samo njihova djela¹⁹. No veće od izravnih preuzimanja i međusobnih paralela su razlike između ta dva teksta u realizaciji njihovih koncepata, pa to upućuje na zaključak da svaki autor u okviru istoga načina mišljenja i globalnog koncepta autonomno ostvaruje svoje prepjev.

Drugi je stihovani tekst u Hermonovu Brašnu duhovnom, pod naslovom **Plac Blažene Device Marie** prepjev glasovite latinske pjesme **Stabat Mater dolorosa** Iacoponea di Todi (+1306.).

Radi usporedbe prezentiram originalnu latinsku verziju i prepjev te pjesme isusovca Nikole Krajačevića-Sartoriusa iz njegovih Molitvenih knjižica izdanih 1640, dakle pola stoljeća prije Hermonova prijevoda.

STABAT MATER
("Officium Rakocianum", str. 174-176)

1. Stabat Mater dolorosa
Juxta Crucem lachrymosa,
Dum pendebat Filius.
4. Cujus animam gementem.
Contristatam, et dolentem,
Pertransivit gladius.
7. O quam tristis, et afflicta,
Fuit illa benedicta
Mater unigeniti!
10. Quae moerebat, et dolebat,
Et tremebat, cum videbat
Nati poenas inclyti.
13. Quis est homo, qui non fletet,
Christi Matrem, si videret
In tanto supplicio?
16. Quis non posset contristari,
Piam Matrem contemplari,
Dolentem cum Filio?
19. Pro peccatis suae gentis,
Vidit Jesum in tormentis

17) U vrijeme kad Fancev ovo piše još nije bilo znano da je autor Raja duše Nikola Dešić, kapelan i ispovjednik Katarine Zrinske (taj se podatak nalazi u dodatnoj bilješci, ovako sročenoj: Laus Deo omni potenti Beatissimae Virgini Mariae Siti Finit Hortulus Animae ex Latino in Illyricum Idioma Sidelit translatus per Nicolaum Dessich, Anno Salutis nostrae 1580). Molitvenik je u to vrijeme bio poznat samo po Kukuljićevoj bilješci, i pod nazivom "Molitvene knjižice" Katarine Zrinske.

18) U popisu literature pod br. 17. naveden je potpun naslov Dušnog vrta, u kojemu, između ostaloga stoji: "...vnoge fele oficijumi i litanije iz nekih molitvenih knjižic skupa spravljene i na hervatcki jezik pretolmačeni..."

19) Primjerice, po lapidarnosti i promišljenoj jednostavnosti diskurza, oba Oficija Svetoga križa (i onaj iz Dušnog vrta i onaj iz Brašna duhovnog) više negoli na ijedan drugi mogući predložak podsjećaju na način Aleksandra Komulovića, također isusovca, u njegovu Zrcalu od Ispovijesti iz 1606., pa i na njegov Oficij Svetoga križa iz te knjige, makar da je to prozni tekst.

- Et flagellis sub ditum.
 22. Vidit suum dulcem Natum
 Moriendo desolatum
 Dum emisit spiritum.
 25. Eja Mater fons amoris
 Me sentire vim doloris,
 Fac, ut tecum lugeam.
 28. Fac, ut ardeat cor meū:
 In amando Christum Deum,
 Ut sibi complaceam.
 31. Sancta Mater istud agas,
 Crucifixi fige plagas
 Cordi meo valide.
 34. Tui gnati vulnerati,
 Tam dignati pro me pati,
 Poenas mecum divide.
 37. Fac me vere tecum flere,
 Crucifixo condolere,
 Donec ego vixero:
 40. Juxta Crucem tecum stare,
 Et me tibi sociare
 In planctu desidero.
 43. Virgo Virginum praeclara,
 Mihi jam non sis amara,
 Fac me tecum plangere.
 46. Fac, ut portem Christi mortem,
 Passionis fac consortem,
 Et plagas recolare.
 49. Fac me plagis vulnerari
 Cruce hac inebriari,
 Ob amorem Filii.
 52. Inflammatus, et accensus,
 Per te Virgo sim defensus.
 In die Judicii.
 55. Fac me Cruce custodiri,
 Morte Christi praemuniri
 Confoveri gratiā.
 58. Quando corpus morietur,
 Fac, ut animae donetur
 Paradisi gloria.

STABAT MATER
 ("Molitvene knjižice", str. 464-467)

1. Staše mati kruto tužna,
 Poleg križa, i žalosna
 Sina raspeta gledeč,
 4. Gda nje dušu, jedva živu,
 Vsu čemernu, vsu pelinu,
 Beše prešel žuhki meč.
 7. O, kak tužna i žalosna
 Beše ona, blagoslovna,
 Mati Sina Božjega,
 10. Gda je čula i gledala
 Teške muke, i pipala
 Rane sina svojega!
 13. Gdo bi vesel biti mogel,
 Gda bi Božju Mater videl
 Vu tolike žalosti?
 16. Gdo bi mogel plač zdržati,
 Gda je z Sinom Božja Mati
 Bila vu boleznosti?

19. Videla je Mati sveta
Za vse grehe vsega sveta
Svéga sina na mukah.
22. Videla je, pipala je
Britke rane, držala je
Mrtva Sina na rukah.
25. O, predraga Božja Mati,
Daj mi tvô žalost poznati,
Tvéga Sina milujuč.
28. Daj da s tobum njega ljubim
I moj hudi žitek kudim
Za grehe se žalujuč.
31. To mi, sveta Mati, dobi,
I moju dušu prebodi
Mukum Sina tvojega.
34. Križ njegov z menum podeli,
I tvojem plačem nadehni
Oči srca mojega.
37. Daj, da s tobum suze točim
I moj obraz plačem močim,
Dokle budem v živote.
40. Poleg križa s tobum stati
I pri njem želem opstati,
Dokle budem na svete.
43. O, Devica vsem devicam
i Kraljica vsem kraljicam,
Budi mi milostiva.
46. Daj da Ježuša križ nosim
Veselo, i jarem vozim.
Ti me čini trplivna.
49. Včini, da me križ ponovi,
I do sitosti opoji
Ljubav Sina tvojega.
52. Ti me čuvaj vu poslednje,
Zagovaraj vu okorne
Ore suda Božjega.
55. Včini, da me križ obatri
Ježušev, i smrt obrani
Od smrti vekivečne.
58. Duša telo gda ostavi,
Včini to, da se dobavi
Radosti vekivečne.

PLAC BAŽENE DEVICE MARIE
("Brašno duhovno", str. 56-59.)

1. Staše Mati kruto tužna,
Polak kkriža, s placen ružna
Mucna Sinka gledajuč.
4. Žalost dušu nje napuni
Oci križu kada spuni,
A mec serce zakolje.
7. O, kak brižna i nevoljna
Biše ona blagoslovna,
Mati Sina Božjega,
10. Kad je cula strašne muke:
Da Židovi rane žuhke
Sinu Bogu delaju!
13. Ki bi mogal zderžat suze
Videč božju Majku v uze
Od tollike žalosti?
16. Ki bi cloveh ljubav skratil,

- S puta Majku ne bi vratio
Kada k križu pojdoše?
19. Vidi ovde cavi, krunu,
Cašu žuhkom ostom punu
S ku su njega mucili!
22. Ovde vidi diku sveta:
Sinka svoga na spot zeta
I na tele sterzana!
25. Vidi dicnu raja slavu
Zemlje nagnut svoju glavu,
A duh Ocu zrucajući!
28. Videć merto tada telo,
S kervju ružno sve raspelo,
Mertva na križ zvali se.
31. O, predraga Božja Mati,
Daj mi Tvoju žalost znati
Sinka Tvoga milujuć!
34. Daj mi s tobom njega ljubiti
I moj hudi žitak zgubiti
Va pokore zdihajuć!
37. To mi, Majko mila, sprosi
I va serce muku složi
Sinka Tvoga dragega!
40. S manu Tvoju žalost deli:
Muku Sinka serce želi
Da s Tobom razdelimo!
43. Daj mi s Tobom suze točit,
A moj obraz s placem mocit,
Dokle budem na svetul!
46. Polak Križa stanje moje,
Polak serca muke Tvoje
S placem daj mi skusiti!
49. Ah, preslavna Devo, primi,
Sinkom mucnem k Tebi uzmi
Mene, tvrda grešnikal!
52. Križna muka, smert nemilna,
Rane žuhke, kerv obilna
Budi mane utihal!
55. Z ovem Brašnom putovati,
Dopusti mi smert skoncati
Za ljubav Rasketogal!
58. Ti me cuvaj va poslednjoj,
Zagovori va nevoljnoj
Ure Suda Božjegal!
61. Križ mi budi scit življenja,
Smert Isusa put veselja
Za dostignut spasenjel!
64. Duša telo kad ostavi,
Slave raja se dobavi,
Cini, Majko žalosnal!

Međusobne se razlike između dviju hrvatskih prijevodnih varijanti crkvene pjesme "Stabat Mater" očituju na više planova. Dio ih otpada na razlike u književnojezičnim tipovima kojima su prijevodi ostvareni, dio ih potječe od različita odnosa prevoditelja prema sadržajnoj i formalnoj strukturi latinskog predloška s kojeg prevode. Očigledne su, međutim, i sličnosti, pa i istosti među njima. One poizlaze iz činjenice da su oba djela rezultat isusovačkog koncepta pastoralnog djelovanja koje uključuje aparat, ali i estetsku komponentu komunikacijskog koda. U tim je općim odrednicama svaki autor mogao oblikovati svoj individualni model i preuzimati od postojećih rješenja onoliko koliko se u nj moglo uklopiti.

1) Odnos obiju hrvatskih prijevodnih varijanti prema latinskom predlošku.

a) Odnos je obiju prijevodnih varijanti prema **sadržajnoj razini** latinskog predloška težeran: u objema se varijantama sadržaj pojedinih tercina preporučava općenito i slobodno, a istodobno različito u svakoj od njih: tako je u tercinama 13-15, 16-18, 31-33 (=37-39 u BD), 34-36 (=37-39 u BD), 40-42 (=46-48 u BD), 43-45 (=49=51 u BD), 55-57 (=61-63 u BD), i u dvama završenim stihovima tercine 58-60 (=64-66 u BD). Ipak je autor Moliitvenih knjižica u prijevodu izrazitije limitiran sadržajem originala od autora Brašna duhovnog koji postupa autonomnije. To je vidljivo usporede ili se tercine 4-6, 10-12, 19-21, 22-24, 46-48 (=52-55 u BD), 49-51 (=55-57 u BD; štoviše, autor BD preporučavajući sadržaj sasvim slobodno izostavlja motive iz originala i uvodi one kojih u njemu nema, a to čini u tolikoj mjeri da proširuje izvorni sadržaj s još šest stihova, odnosno dvije tercine (u BD 25-27, 28-30 kojih nema ni u izvorniku ni u MK). U svih šest navedenih tercina, osobito u dvjema interpoliranim, autor BD zanemaruje sadržaj predloška da bi ga zamijenio motivima koji stereotipno ilustriraju opća mjesta Raspeca i Majke Zalosti, a čini to da bi u pastve izazvao plemenite i aktivirajuće religiozne emocije. O svjesnom unošenju općepoznatih detalja, kanoniziranih u svijesti vjernika, odnosno o svijesti o šokantnosti djelovanja izraza, svjedoči upotreba naturalistički gruba izraza (inače neshvatljiva prozaizma u lirski intoniranu tekstu): **mec serce zakolje**, iako original nudi manje drastičan **pentransiviti**, a raniji Krajačevićev prijevod **prebode**. Da je riječ o svjesnu izboru verbalnog šoka sračunata na emocije a ne o pomanjkanju osjećaja mjere i dobra ukusa, svjedoči i to što Hermon ne prihvaća ponuđeni Krajačevićev prozaizam **pipala je** (upotrijebljen u Krajačevića dva puta u tercini 10-12), iako inače od Krajačevića prihvaća i preuzima podosta: upravo sve ono što se ne kosi s njegovim modelom.

b) Prenoseći **formalnu strukturu** Krajačević također očituje tješnju zavisnost od latinskog originala, iako njegovo nastojanje u nekim segmentima ostaje više u domeni želje i namjere nego u domeni ostvarenja.

Oba prevoditelja, naime, prihvaćaju i prenose versifikacijsku shemu predloška: tercine strukturirane s po dva simetrična osmerca i jednim sedmercem cezuiranim iza četvrtog sloga, s trohejskim metrom u osmercima i daktilom na završetku trećeg stiha tercine. Krajačevićeva su rješenja počesto nategnuta pa mu je sedmerac ili osmerac uvjetan i formalan, a cezura se može postaviti samo po cijenu nasilja nad riječima, nad govorom. Primjerice: bez stvarne su cezure osmerci u 26. stihu: **Daj mi žalost poznati**, u 32. stihu: **I moju dušu prebodi**, u 46. stihu: **Daj da Ježuša križ nosim**, u 50. stihu: **I do sitosti opoj!**; te sedmerci: u 3. stihu: **Sina raspeta gledač**, i u 15. stihu: **Bila vu boleznosti**. U tim se stihovima broj slogova formalno podudara sa strukturom osmeraca i sedmeraca, ali stvarno ritam hramlje. Isto se može reći i za metar: nema željenog trohejskog metra, pretpostavi li se akcent, u strukturama: **gledala je, pipalaje, držala je, križ njegov z mēnum podēli, i tvojem plačem nadēhni, od smerti veklivečne, niti daktila u primjerima: meč, gledač, na mukah na rukah**. U mlađeg, a bit će, i talentiranijeg pa i istančanijeg Hermona gotovo i nema takvih hrapavosti: osmerci i sedmerci su mu pravili, cezure su nenasilne, troheji i završni daktili strofe također. Štoviše, Hermon se odvažuje na samostalan osobni zahvat: dosljedno uvodi glatki tohej i u početni dio sedmerca, gdje latinski original ima ili jedan četverosložni ili dva dvosložna metra, a Krajačević se u traženju rješenja adekvatnih predloška na tim mjestima vidljivo muči. Hermonovi su troheji pravilni, izuzme li se smao nekoliko primjera: **a meč, od tolike, i na tebe, a duh, na križ**. Krajačević se usredsredio i na prijenos potpune sheme rime predloška: da postigne rimu u svakom osmeračkom paru unutar tercine i u sedmercima susjednih tercina. No rezultat je dvojbena, jer je puna rima postignuta tek u pokojem paru. Primjeri su njegovih rima: **tūžna x žalosna, živu x pelinu, žalosna x blagoslovna, gledala x pipala, može x videl, zadržati x Māti, svēta x svēta, pipala je x držala je, Māti x poznati, ljubim x kudim, dobi x prebodi, podēli x nadēhni, točom x močom, stāti x opstāti, devicam x kraljicam, nosim x vozim, pōnovi x opoj!, posljednje x okōrne, obātri x obrāni, ostāvi x dobāvi, gledač x meč, Bōžjega x svojega, žalosti x boleznosti, mukah x rukah, milujuć x žalujuć, tvojega x mojega, v životē x na svēte, milostiva x trpīvna, tvojega x Bōžjega**. Hermon i tom zadatku pristupa selektivnije, nezavisnije, i s više osjećaja za realne šanse: odlučuje se za rimu samo u susjednim osmercima unutar tercina, a završetke tercina ostavlja izvan rime. Učinak je i u ovom slučaju potpuniji nego u Krajačevića: **tūžna x rūžna, napuni x sapuni, nevoljna x blagoslovna, mūke x žu(h)ke, suze x v ūze, skrātil x vrātil, krupna x punu, svēta x zēta, slāvu x glāvu, tēlo x raspēlo, Māti x znāti, ljubit x zgubit, sprosi x složi, dēli x želi, tociť x močiť, mojē x tvoje, prīmi x uzmi, nemīlna x obīlna, putovati x skoncati, posljednjoj x nevoljnoj, življenja x veselja, ostāvi x dobāvi**.

Iako je Hermon imao tako nezavisan odnos prema latinskom originalu s jedne i rješenjima starijeg prevoditelja Krajačevića s druge strane, nije moguće zaboraviti očigledne paralele između čitavih strofa ili segmenata strofa u ova dva prijevoda, koje su navele M. Vanina na zaključak da je Hermonova varijanta samo nespretnija prilagodba Milovčeva prijevoda. U tercini 1-3 u Hermonovu je varijantu iz MK u cijelosti preuzet prvi i polovina drugog osmerca (pa Vanino u dokaz svojoj tvrdnji prezentira upravo prvu strofu obiju varijanti), u tercini 7-9 podudarnost je u svim

stihovima potpuna, izuzme li se zamjena jednog leksema sjevernočakavskim, a tako je i u tercini 28-30 (=34-36 u BD). Uz ponešto jezične redakcije i modifikacije podudarnost je uočljiva u tercinama 37-39 (=43-45 u BD), 52-54 (=58-60 u BD). Ovi paralelizmi pokazuju samo to da Hermon prihvaća rješenja svojih prethodnika ako se ne kose s njegovim modelom.

7.3. Preostaje zaključak da je Nikola Hermon u oblikovanju svojih prijevoda Oficija Svetoga križa i Stabat Mater konzultirao i njihove latinske originale i prethodne hrvatske tiskane prijevode tih tekstova (manje je vjerojatno da su mu pri ruci bili i prijevodi iz ranijih rukopisnih molitvenika), no nije se značajnije vezao ni uz jedan od njih. On prevodeći polazi ponajprije od globalnog koncepta svog vremena unutar kojeg oblikuje svoj vlastiti koncept, zaokružen namjenom i ciljem, i jezikom, a predlošcima se koristi onoliko koliko od njih može preuzeti bez opasnosti po harmoniju svoga vlastita koncepta. To što pri uobličavanju prijevoda očituje više formalne spretnosti koja u usporedbi s drugim prijevodnim varijantama kadšto graniči s kreativnošću, govori o njegovim osobnim sposobnostima, samoprocjeni, pa i darovitosti u vremenu u kojem je funkcionalnost nadređena kreativnosti i osobnosti.

7.4. Jezična je analiza u ovom radu počivala i na podacima iz treće pjesme u Brašno duhovnom, Priporucenja svetoga Bernarda k ranam Isukarstovem, pa je prilažem radu, iako joj nisam uspjela identificirati pretpostavljeni latinski izvornik među originalnim pjesmama Bernarda od Clervoixa (12. st.), niti otkriti kakvu prijevodnu hrvatsku varijantu koja bi potjecala iz molitvenika tiskanih prije Hermonova. Bit će da i nije riječ o originalnoj pjesmi sv. Bernarda, nego jednoj od onih koje su se, svjesno ili iz neznanja, pripisivale ovom autoru, toliko popularnu u našoj nabožnoj književnosti.

PRIPORUCENJE SVETOGA BERNARDA K RANAM ISUKARSTOVEM ("Brašno duhovno", str. 109-110)

Zdravo, sveta shranitelju,
Moj Isuse, spasiteljul
K križu Tvojmu mene združi,
Želja moja Tebi služi,
Daj obilno spoznanjel
S cavii noge prikovane,
S sprijaznostu kruto znane
Kad pogljedan, strahom derhćen
A od njih se ne odmećen
Videć v ranah utihu.
Ruke slavne kerv da toce
I da križne kite moce,
Ni železo to stvorilo,
Nego Nebo j dopustilo
Za prikazat spasenje.
Zdravo i Vi, persa sveta,
Va keh jakost je prijeta
I s ljubavu jakost stava,
Smradna serca ko ladava
Cisteć s kervju gresnika.
V ure smerti duh moj uzmi,
K ovoj rane, Boža, primi,
Ovde zdahnuć dušu shrani
I od lavšeh ust odnami
Za s tobom pribivatil

8. Brašno duhovno je knjižica tipična za vrijeme i sredinu u kojoj je nastala: za sedamnaesto stoljeće obilježeno intenzivnom obnovom religioznog i uopće duhovnog života u skladu s vrijednostima koje je poremetila reformacija. Tome je cilju usmjerena i pisana riječ, a pera se laćaju pismeni ljudi koji su istodobno i javni djelatnici katoličke obnove. Motivacija im je za pisanje izvanjska, a ne potaknuta kakvim osobnim, unutrašnjim porivom: pišu da bi izišli ususret općoj, javnoj, pragmatičnoj potrebi.

Tematikom i namjenom ta pisana produkcija prije pripada srednjovjekovlju negoli novomu vremenu. Novine se u njoj svode na izraženiji senzibilitet za formu iskaza, prisutnije autorstvo sastavljača teksta iskazano navođenjem imena i prezimena, ali i stava autora, a nadasve je nov

izbor književnog jezika, ili točnije: njegove narodne osnovice.

Književni su djelatnici tog vremena gotovo u pravilu pripadnici crkvenih redova: isusovci, pavlini i franjevci, koji djeluju u duhu katoličke obnove i njezina globalnog programa. Djelatnost im je ideološki usmjerena na potiranje učinaka reformacije, no za ostvarivanje se svojih ciljeva služe baštinom i postignućem upravo reformacije, prihvaćajući provjereno uspješnu uporabu narodnog jezika, jeziku višeg stila, da bi se osigurala funkcionalnija korespondencija s pukom kojem je usmjerena. Stoga to vrijeme donosi književne jezike temeljene na različitim tipovima narodnih osnovica.

Obično se ističe da je ta pisana produkcija po svojim kreativnim dosezima ograničena i skromna, skućenija od književnosti prethodnog razdoblja. Ove su konstatacije točne ima li se na umu Hrvatska u cjelini, pa onda u tom globalu i blistava renesansa njezina geografskog jugozapada. No na sjeveru Hrvatske i na prostorima istočno i zapadno od njega takve renesanse nije bilo, pa je produkcija iz vremena katoličke obnove prva novovjeka književnost, a djela nastala u tom razdoblju prva su književna djela koja svjedoče o duhu koji je iskoračio iz srednjovjekovlja.

Dimenzije se i značenje te književnosti ne mogu procjenjivati izvan vremena i prostora u kojem je nastala, ni izvan granica generalnog projekta ideologije koja ju je inicirala, niti izvan duhovnog i kulturnog okružja u kojem se javila.

Tako Brašno duhovno ispunjava opću religiozno-obnoviteljsku zadaću svog postprotestantskog vremena, no unutar tog globalnog koncepta ispunjava i konkretnu lokalnu funkciju: da bude priručnikom u jednom konkretnom segmentu jednog konkretnog ljudskog mikrouniverzuma koji se zove Rijeka s konca 17. stoljeća. Stoga je funkcionalno oblikovano književnim jezikom utemeljenim na hrvatskom komunikacijskom idiomu riječke svakodnevnice, na vrlo konkretnoj lokalnoj čakavštini koja je tim postupkom izdignuta na rang komunikacijskog koda višeg stila.

U svakom je pogledu Brašno duhovno djelce konzistentno, odmjereno i umjereno i skladno u sebi i u okruženju. Po svemu je tome ovoj knjižici mjesto u našoj povjesnici uz bok ostalim takvim djelima 17. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj, a njezinu autoru u vrsti među poznatim imenima tog vremena.

9. Po svom usmjerenju na lokalnu riječku problematiku i na djelovanje među hrvatskim dijelom riječkoga puka, osobito po svom jeziku, Brašno duhovno jest doista riječka knjiga, pravi "plod knjige riečke".

10. Na početku ovog rada stoji i pitanje: je li ova knjižica prvi egzemplar autentične književnosti ovoga grada? Ima li, naime, "knjiga riečka" i drugih plodova, starijih ili mlađih od Brašna duhovnog?

Uzme li se lokalna namjena i lokalna podloga književnojezičnom tipu kao kriterij za odrednicu "riječko", onda šest knjiga tiskanih 1530-31. u riječkoj glagoljskoj tiskari Šimuna Kožičića Begne nisu "riječke" knjige: namjena im nadilazi lokalne granice, a književnojezični koncept, unatoč Kožičićevim težnjama i pokušajima kroatiziranja, ipak počiva na čvrstoj crkvenoslaveskoj podlozi.

Isto se može reći i za djela Franje Glavinića koji zbog svog položaja u trsatskom franjevačkom samostanu na neki način ulazi u riječko duhovno okružje: ni njegova djela nisu namijenjena ikakvoj lokalno odredljivoj publici, a književni mu je jezik temeljen na narodnoj osnovici široj od ikakva lokalnog omeđenja.

Kako grad Rijeka po svoj prilici nije imao renesanse s duhovnom klimom i stvaralaštvom kakvo su imali južni hrvatski gradovi, vjerojatno je da ni u razdoblju između Šimuna Kožičića i Nikole Hermona nije tiskano nikakvo djelo: za sada ništa ne ukazuje da ih je bilo.

Drugi je dio pitanja: je li u vrijeme Brašna duhovnog ili u razdoblju nakon njega do zadnje četvrtine devetnaestog stoljeća (kad se u pretažno novinskom tisku bilježi relativno znatna čakavska produkcija) tiskano ikakvo djelo koje bi po postavljenim kriterijima moglo ponijeti epitet "riječko"?

Hermonovi biografi navode da je on napisao i neku knjižicu o štovanju sv. Franje Ksaverskog, no ni jedan primjerak nije sačuvan, pa joj se ne zna ni točan naslov a ni ostali podaci, a o namjeni i jeziku kojim je pisana nije moguće ni nagađati.

Oci riječkog isusovačkog kolegija izdali su 1768. u Trnavi misijski priručnik **Knjižica duhovna u četiri dili razdijeljena**, namijenjen održavanju pučkih misija na široku području susjednih biskupija, osobito senjske, a pisana je stoga jezikom temeljenim na južnoj (čini se, štokavskoj) ikavici.

U Rijeci je od 1970. djelovala tiskara obitelji Karletzky u kojoj su do 1840. godine tiskana 24 djela, najvećma nabožne tematike (izuzetak je medicinsko-prosvjetiteljski tekst "beside" o kravokozicama). Sva su ta djela redigrana štokavskom ikavicom. Ni u jednom se od tih djela ne može govoriti o "riječkim" tekstovima prema kriterijima uzetim u ovom radu. Primjerice: knjižica "Letanije muke i smarti Isukerstove na svarhi petoga vjeka poslie iz livoga boka Propetja u ričkomu

gradu kamenom udarenoga primloga karv čudnovato je potekla. Iznova pritiskane u Rici po Lovrincu Karletzky 1796." namijenjena je riječkoj praksi vezanoj uz lokalni kult Raspela sa šest rana, no jezik nije riječki. Jedino izranja pitanje: kakav je bio jezik nepoznata predloška tih litanija, i kad je taj predložak izdan (budući da je naglašeno da su Karletzkyeve litanije "iznova pritiskane").

1798. godine u nepoznatoj je oficini tiskana knjižica "Pobožnosti križnoga puta koja čini se od M.M.C.C.P.P. kapucinov v Rike. 1798." Izdali su je riječki oci kapucini za potrebe duhovničke prakse u riječkoj župi kojom su upravljali. Jezična je osnovica kojom je pisano je dužice po mnogočemu bliska riječkom čakavskom govoru, no nije ista kao u "Brašnu duhovnom": redigirana je prema trsatskom ili bakarskom govoru, koji se od riječkog razlikovao prije svega većim brojem ikavizama u osnovama (ali ne i u nastavcima) riječi. Ta činjenica vjerojatno ukazuje na podrijetlo sastavljača tog teksta. Čak i kad se imaju na umu te jezične razlike, knjižica je "riječka".

Iako nema nikakvih izravnih dokaza o postojanju neke književne djelatnosti u Rijeci od Brašna duhovnog (izuzme li se djelatnost koja namjenom i jezikom nadilazi lokalne okvire), posredni su dokazi o književnoj tradiciji očigledni i uvjerljivi: prije svega tu tradiciju dokazuje jezik Brašna duhovnog, temeljen na lokalnoj podlozi, no čvrsto uobličen i ujednačen u svojim temeljnim sastavnicama, što ukazuje na dužu vremensku vertikalu na kojoj se oblikovao, a zatim i osposobljenost tog jezika za prozne diskurze i za versificirane tekstove (dvanaesteri, osmerci, sedmerci, obrasci strofa i ritma, obrasci rimarija) onolike korektnosti kakvi su tekstovi u Brašnu duhovnom.

Ta zasluga pripada i općenito anonimnoj pučkoj književnosti. Dokazi o njezinu postojanju nisu brojni ali nisu ni zanemarivi. Sačuvani su u dokumentima o djelovanju isusovaca u Rijeci. Prema navodima M. Vanina, u priredbama su đačkih Marijinih kongregacija zbornici sudjelovali i prilozima na hrvatskom jeziku: 1648. godine su simboli Muke Isusove tumačeni latinskim, talijanskim i hrvatskim jezikom, a nakon procesije izvedena je alegorijska igra na hrvatskom jeziku; 1704. je nakon pokorničke procesije jedan zbornik kazivao talijanskim jezikom jednu, a drugi hrvatskim jezikom otpjevao drugu osjećajnu pjesmu o Muci Isusovoj; 1726. godine najprije je izvedena alegorija u crkvi, nakon čega su dječaci s improvizirane pozornice pjevali hrvatske i talijanske pjesmice, a ophodnja je završena propovijedima na hrvatskom i talijanskom jeziku, a gotovo isto je zabilježeno i za 1754. godinu. Kronike nažalost ne bilježe ništa detaljnije o tim tekstovima, ali ne propuštaju opaske o veliku emocionalnom utjecaju na puk.

Tradicija i popularnost ovih tekstova 17. i 18. stoljeća utemeljena je ranije, u srednjovjekovnom razdoblju u pučkoj književnosti nabožnog i svjetovnog pravca. Nabožni pravac je nastavljen i u novim vremenima, o čemu svjedoče bilješke u isusovačkim kronikama, ali i tiskovine kakve su Brašno duhovno, Letanije od muke i smarti Isukerstove, a moguće je da ih je bilo i više, što anonimnih, što potpisanih autora. Svjetovni je pravac također kontinuiran u novom vremenu, rekla bih, u dvije forme. Prva je pučka priča (pretežno bajka, ali i pripovijest i anegdota). Tridesetak je takvih priča zabilježio u gradu Rijeci sedamdesetih godina prošlog stoljeća Rudolf Strohal, i objavio 1903. godine u Karlovcu pod naslovom Narodne pripovijesti iz Rijeke. Druga je forma pjesme s aktualnim lokalnim sadržajem. Čini se da su kolale gradom u rukopisima i prijepisima, ali da su se prenosile i zapamćivanjem, a njihov je sadržaj, vezan za poznate lokalne ličnosti i događaje, razlogom njihovoj popularnosti. I ovaj je oblik bio anonimna autorstva. O takvoj vrsti pjesama urbanog stanovništva svjedoči sad već famozna "Razgovor med Bonticun i Čavicun", poznata po jednom rukopisu datiranom godine 1837. i po nekoliko kasnijih tiskanih varijanata. Ova tradicionalna anonimna produkcija velike lokalne popularnosti iz svoje se usmene i rukopisne faze prebacuje u trećoj četvrtini devetnaestog stoljeća u novi medij: u novinski podlistak. Pri tome zadržava svoje tradicionalne odrednice koje su je tako dobro učvrstile u životu ovog grada: lokalni aktualni sadržaj, čakvski jezik Rijeke i riječke okolice, i tradirane prozne i stihovane forme.

Nikola Hermon se kao autor poznat imenom i prezimenom javio u određenom vremenu u jednoj struji tradicionalne književnosti u Rijeci: u onoj nabožne struje. Samo po tome što nam je uz njegovo djelo stjecajem okolnosti poznato i njegovo ime, on bi bio prvi riječki pisac. On nije izrazita autorska ličnost (ali nisu to ni njegovi suvremenici koji pišu u struji katoličke obnove jer ta struja ne traži autorsku ličnost). Samo po tome je on prvi riječki pisac.

Literatura

- 1) Blažeković, Tatjana: *Fluminensia Croatica* JAZU, Zagreb 1953.
- 2) Crnković, Milan: *Mali razgovor uz riječki čakavski "Razgovor" iz 1837.* Dometi 4, Rijeka 1986. str. 25-28.
- 3) Francev, Franjo: *O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj* Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925. str. 193-209.
- 4) Franičević, Marin: *Povijest hrvatske renesansne književnosti.* Školska knjiga, Zagreb 1983.
- 5) Georgijević, Krešimir: *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj*

Hrvatskoj i Bosni. Matica Hrvatska, Zagreb 1969.

6) **Hortulus Animae** (što je reći Raj duše), v kom se vzdaržuju ure Svete Gospoje po obicaju Svete Rimske Crkve s mnogim devotnimi molitvami/ Hortulus Animae ex Latino in lilyricum idioma Sideit translatus per Nicolaum Dessich, Anno Salutis nostre 1560/. Patavio 1560.

7) Hoško, Franjo Emanuel: **Marijini naslovi u molitveniku Raj duše**. Advocata Croatiae, Teološki radovi 12, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1981.

8) **Hrvatski kajkavski pisci I.** druga polovina 16. stoljeća. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 15/I., Zora-Matica hrvatska, Zagreb 1977.

9) **Hrvatski kajkavski pisci II.** 17. stoljeće. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 15/II., Matica hrvatska-Zora, Zagreb 1977.

10) **Knjižica duhovna** u četiri dill razdijeljena, u koje prvomu se daje način štiti, u drugom knjižicah od ocih misionarih Družbe Isusove Ričkoga koleja na službu bližnjih slavni biskupij, osobito Senjske i Modruške...U Ternavi, u pritiskalnici Družbe Isusove, godište 1768.

11) **Krajačević, Nikola: Molitvene knjižice**, vsem Krištuševem vernem slovenskoga jezika pristojne i hasnovite, z dopušćenjem gornjih drugoč obilne pisane i štampane vu Posone na M.DC.XL. leto.

12) Kukuljević, Ivan: **Bibliografija hrvatska**, Zagreb 1860.

13) Kurelač, Fran: **Runje i pahuljice**. Zagreb 1866-68. XIV-XVI.

14) Lukežić, Iva: **Ca se je zgodilo...** Dometi 4, Rijeka 1986. str. 13-23.

15) Lukežić, Iva: **Razlike u jeziku rukopisne varijante riječkog "Razgovora" iz 1837. godine prema jeziku Kurelačeve tiskane varijante istoga teksta**. Dometi 5-6, Rijeka 1988. str. 211-222.

16) Lukežić, Iva: **Čakavski tekstovi riječke provenijencije tiskani u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća**. Dometi br. 6., Rijeka 1989. str. 469-477.

17) Milovec, Boltižar: **Dušni vert**, duhovnim cvetjem nasajen. To je to: vnoge fele oficijumi i litanije iz nekotih molitvenih knjižic skupa spravljene i na hervatcki jezik pretolmačeni, pobožnim dušam na duhovnu nasladnost i hasen, po p. Boltižaru Milovcu, Tovarustva Ježuševoga redovniku, štampan vu Beču pri Janušu Jakobu Kürneru leta 1664.

18) **Officium Rakoczianum**. Tyrnaviae Tipis Academicis Societ. Jesu Anno M. DCC. LXI.

19) Pavelić, Milan: **Crkveni himni u hrvatskom prijevodu**. Zagreb 1936.

20) **Pobožnost križnoga puta** koja čini se od M.M.C.C.P.P. kapucinov v Rike 1798.

21) Stojević, Milorad: **Riječka hrvatska Tiskana riječ, književnost i rukopisi prve polovine XIX. stoljeća**. Rival br. 1- 2, godina I., Rijeka 1988. str. 142-155.

22) Strohal, Rudolf: **Narodne pripovijetke iz Rijeke**. Karlovac 1903.

23) Strohal, Rudolf: **Zbirka starih hrvatskih crkvenih pjesama**. Zagreb 1916.

24) Torcoletti, L.M: **Scrittori Fiumani**, Fiume 1911. str. 15-19.

25) Vanino, Miroslav: **Nikola Hermon (1654-1731)**, biografski podaci. Vrela i prinosi br. 4., Sarajevo 1934. str. 107-109.

26) Vanino, Miroslav: **Isusovci i hrvatski narod, II: kolegiji dubrovački, riječki, varaždinski i požeški**. Zagreb 1987. str. 131-321.

27) Vrana, Vladimir: **"Dušni vrt" o. Baltazara Milovca (1664)**. Vrela i prinosi, sv. 12., Sarajevo 1941. str. 193-209.

28) **Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća**. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 11., Zora-Matica hrvatska, Zagreb 1972.

29) Zic, Nikola: **Nikola Hermon i njegov molitvenik "Brašno duhovno" (1693)**. Vrela i prinosi br. 4., Sarajevo 1934. str. 129- 137. Zusammenfassung

Iva Lukežić

Das erste Buch "von Rijeka"

Der Text behandelt die mit dem Handbuch "Brašno duhovno" verbundenen Fragen. Nikola Hermon veröffentlichte das Büchlein im Jahre 1693 für die Bedürfnisse einer Bruderschaft in Rijeka. Die sprachliche Grundlage, mit der der Text gestaltet ist, ist örtliche čakavische Mundart mit gewissen Beschichtungen anderer Sprachtypen. Hier wird das Funktionieren so zusammengesetzter Schriftsprache betrachtet, besonders in der Gestaltung des originellen Prosatextes und in den Übersetzungen andächtiger Gedichte, sowie die Behauptung, daß Hermon vorhergehende kroatische Übersetzungen zum Vorbild nahm. Es wird die Stelle des Buches "Brašno duhovno" in Literaturproduktion seinerzeitig in Kroatien festgestellt, ganzbesonders in der Kontinuität der čakavisch geschriebenen Literatur in Rijeka.